

Вікторія Григор'єва,
кандидат педагогічних наук, доцент
Бердянського державного
педагогічного університету, м. Бердянськ

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто проблему розвитку творчого мислення в учнів початкової школи на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво». Розкрито зміст та структуру творчого мислення молодших школярів, охарактеризовано кожний з компонентів останнього. Визначено педагогічні можливості мистецтва у формуванні творчих якостей мислення школярів, їх фантазії та пошукової ініціативи. Наведено варіанти творчих завдань, спрямованих на розвиток компонентів творчого мислення та необхідних у роботі вчителя на уроках мистецтва.

Ключові слова: творче мислення, інтегрований курс «Мистецтво», молодші школярі, творчі завдання.

На початку третього тисячоліття відновлення всіх сфер культури, здійснення демократичних реформ, які орієнтуються на національні й загальнолюдські цінності, відродження духовного потенціалу України створюють соціальне замовлення на творчу особистість, що активно бере участь у соціокультурних перетвореннях, на формування людини й громадянина, інтегрованого в сучасне суспільство, націленого на його вдосконалення та нестандартно мислячого. У законодавчих документах підкреслюється, що творчий розвиток є необхідною умовою життєдіяльності людини та пріоритетним напрямом у формуванні її гармонійної особистості [2]. Унікальною складовою та рушійною силою творчої особистості є творче мислення, що характеризується високою новизною свого продукту для суб'єкта та своєрідними особливостями його одержання. Важливим етапом цілеспрямованого формування творчого мислення в процесі навчання є

молодший шкільний вік, бо саме в цей період, за даними психолого-педагогічних досліджень, мислення розвивається найбільш активно. Успішне вирішення зазначеної проблеми реальне за умови використання педагогічних можливостей мистецтва, комплекс засобів художньої виразності якого дає свободу фантазії, активізує прояви інтуїції, пошукової ініціативи молодших школярів та спонукає їх до творчості.

У роботах українських науковців кінця ХХ - початку ХХІ століття накопичено теоретико-методичний матеріал про творчий розвиток дітей в освітньому процесі, зокрема: формування творчого (образного) мислення засобами мистецтва (Х.Василькевич, І.Карпенко, Н.Фунтікова, Л.Григоровська, Н.Батюк); творчих здібностей у різновидах мистецької діяльності (В.Рагозіна, М.Алейніков, О.Борисова, Н.Георгян, Л.Руденко, К.Стецюк, М.Татаренко); творчої активності, творчих якостей (І.Руденко, В.Тушева, В.Бабій, О.Лобова, В.Лихвар, Г.Костюшко, О.Расказова, В.Томашевський, В.Холоденко, І.Осадченко, М.Стась); художньої обдарованості школярів (О.Гавеля, О.Комаровська, В.Тесленко). Нині, опираючись на кращий зарубіжний та вітчизняний педагогічний досвід, сучасна школа шукає новітні методи і засоби навчання дітей мистецтву. На наш погляд, можливості інтегрованого курсу “Мистецтво” найповніше дозволяє реалізувати завдання ефективного розвитку в учнів творчого мислення. Змістом курсу і методикою передбачено пошук різноманітних зв’язків, художніх зіставлень, емоційно-образних аналогій і паралелей між різними видами мистецтва. Інтеграція змістових ліній зумовлює застосування вчителем інтерактивних технологій, системи творчих завдань, різноманітних форм роботи, а також ігрових методів, засобів, прийомів, зокрема інтегрованого типу (ігри–вправи, ігри–імпровізації, кросворди, ребуси, практичні завдання пошукового характеру, звукові анкети та анкети –малюнки тощо).

У результаті дослідницького пошуку нами було виділено наступні компоненти творчого мислення молодших школярів у процесі мистецької діяльності: **емоційно-мотиваційний**, який визначає потреби, інтереси та основні мотиви творчої діяльності дитини; **інтелектуальний**, який включає в себе

дивергентні якості мислення - оригінальність, гнучкість та творчу уяву й **комунікативний** компонент, який передбачає наявність у словнику дитини оригінальних висловлювань і дає можливість більш продуктивно сприймати твори мистецтва та спілкуватися з приводу їх художньої цінності.

Враховуючи складність і поліфункціональність зазначеного феномену, ми визначаємо **творче мислення молодших школярів** як пізнавальний процес, що характеризується створенням суб'єктивно нового продукту діяльності, складається з вищезазначених компонентів та веде до самореалізації та самовдосконалення особистості школяра в процесі мистецької діяльності.

Пропонуємо варіанти **творчих завдань** для розвитку творчого мислення молодших школярів, що можуть органічно влітатися у структуру уроку інтегрованого курсу «Мистецтво».

Прикладом завдання, що спрямоване на розвиток комунікативного компоненту творчого мислення можуть бути **ігри**, метою яких є **стимулювання у дітей потреби в оригінальних висловлюваннях** [1, с.136]. Нижчезазначені ігри можуть використовуватися як з метою закріплення матеріалу так і актуалізації досвіду учнів.

Прикладом такої гри є гра «Аукціон» (інтегрований курс «Мистецтво», 1 клас, тема друга: «Мистецтво – чарівне вікно у світ»). Зміст цієї гри-завдання пропонуємо такий: *Лот № 1 Музичні слова*. Вчитель: Назвіть слова, які, на ваш погляд, мають відношення до музичних жанрів. Учні: - Опера. - Пісня. - Марш.

Вчитель: Марш..... марш – раз!

Учні: Гопак.

Вчитель: Гопак – раз! Гопак – два! Хто може продовжити? Переможцем стане той, хто скаже своє слово останнім. Слова повторювати не можна.

Лот № 2 Без чого не буває музики? Відповіді учнів:- Без музикантів!- Без музичних інструментів!- Без композитора!

Лот № 3 Згадайте пісні, в яких є однойменне слово, наприклад, «пісня».

- Нумо, пісню заспівай веселий вітер ...
- І сонечко сміється, і пісеньку співаймо ...

Наступний тип завдань передбачає процес активного використання накопиченого інтонаційного досвіду учнів для власної музичної творчості. Це завдання спрямоване на розвиток інтелектуального компоненту творчого мислення, а саме його оригінальності та гнучкості. Роботу треба починати із прослуховування музичних творів та виділення в них тематичних елементів (інтонацій) з метою поповнення їх «запасу». Під інтонацією тут ми маємо на увазі певний музичний фрагмент або музичну фразу, що несе смислове навантаження музичного твору, є вираженням художнього образу твору та легко запам'ятовується. Так, протягом навчального року учні слухають різні музичні твори: Л. Бетховен «Сурок», П. Чайковський «Вальс» із балету «Спляча красуня», Е. Гріг «Ранок», П. Чайковський п'єси з Дитячого альбому, Р. Шуман «Солдатський марш», Я. Степовий «Сорока-ворона», українські народні пісні «Зайчик та лисичка», «Коляда», «Дударик», «Ой за гаєм, гаєм»). після вивчення творів учням пропонується проспівати інтонацію з пісні чи твору (мелодичний зворот, що легко запам'ятовується). Для зручності співу тональність більшості фрагментів приводиться у відповідність із діапазоном дитячих голосів. Така робота проводиться на уроках систематично і з часом стає звичною для дітей та дозволяє в подальшому наспівувати окремі інтонації для більш точного та аргументованого вираження своїх думок і почуттів [1, с.140].

Наводимо приклади завдання *”Музичне привітання”*, метою якого є подальший розвиток інтелектуального компоненту творчого мислення та створення оригінальних імпровізацій на основі «запасу» інтонацій з музичних творів. Завдання 1. Вчитель: Ми з Вами завжди починали урок з музичного привітання (діти згадують мелодійні звороти привітань). А тепер давайте привітаємось з вами, використовуючи мелодію музичного твору, що звучала на минулих уроках Я. Степовий «Сорока-ворона».

Завдання 2. Продовжіть почате вчителем привітання на запропоновану мелодію-інтонацію (українська народна пісня «Ой за гаєм, гаєм»). Намагайтесь придумати своє неповторне, оригінальне привітання.

Завдання 3. Складіть кожний своє привітання, використовуючи знайомі інтонації з музичних творів, які ми з вами слухали та співали.

Ідея музичних привітань уроків музики не нова, але інтерпретація цієї ідеї через використання інтонаційно-слухового «багажу» школярів створює певну емоційну атмосферу, нагадуючи найбільш яскраві моменти попередніх уроків. Вищезазначені завдання дозволяють активізувати музично-інтонаційний словник школярів та стимулювати учнів до створення оригінальних композицій на основі отриманих знань.

Формуючи навички імпровізацій в різних видах виконавської музичної діяльності, можна запропонувати учням різноманітні завдання на активізацію знань про виразні засоби того чи іншого виду мистецтва, стимулюючи їх до самостійного творення.

Завдання «Інопланетяни» (інтегрований курс Мистецтво, 1 клас, тема розділу - «Краса рідної землі», тема уроку – «Наші молодші друзі на Землі»). Вчитель пропонує учням уявити, що на Землю завітали інопланетні істоти для встановлення контактів із землянами. Сусіди по парті розподіляються на землян та інопланетян і пробують порозумітися за допомогою жестів, міміки та звуків («мичання»). Основна умова – не можна вимовляти слова, адже інопланетні гості не розуміють нашої мови. Поспілкувавшись таким чином, учні міняються ролями і сценарій повторюється.

Інший варіант творчого завдання «Імітація голосів» (інтегрований курс «Мистецтво», 1 клас, тема розділу - «Про що розповідав вітерець», тема уроку – «Образи в настроях»).

Варіант 1. Передати голосом звуки тієї чи іншої тварини або звуки природи.

Вітер в наш ліс пісню приніс..... (діти: «шшшш-шшшшш-шшшшш»)

Пісню пролаяв мисливський пес (тяв-тяв-тяв)

Вовчик цю пісню завив на узліссі (у-у-у-у-у-у)

Дружно проквакали жаби цю пісню (ква-ква-ква)

Бик нашу пісню, як ми промичав (му-у-у-у-у)

Рись промуркотала (мур-мур), сом промовчав (послухати тишу)

Філін прогукав (ух-ух), уж прошипів (ш-шш-ш)

А соловій пісню заголосив (тіу-тіу-тьох) (*Г. Сагир, переклад українською мовою В. Григор'єва*).

Варіант 2. Передати голосом різний настрій тварин (котик захворів, котик видужав; цуценя плаче, цуценя радіє тощо).

Наступне завдання дає можливість поєднувати звукові та пантомімічні імпровазації з можливістю їх образотворчого втілення. Наприклад, завдання «Хор комах» (інтегрований курс «Мистецтво», 2 клас, тема третя – «Бринить природи мова кольорова») [4]. Вчитель: *У звуковій картині весни неможливо обійтися без комах. В зеленій траві заметушилися жуки, задзижчали бджоли, зашаруділи джмелі (слухають в аудіозапису фрагменти «голосів» комах та наступні музичні твори: О. Тилічєєвої «Метелики», Н. Торопової «Бджілка», М. Шука «Дзи-дзи-дзи дзижчить жучок», С. Слонімського «Коник»). Давайте пограємо зі звуками, наслідуючи комах (жжжж-ж-жж, ззз-зззз). Дзижчати та дзвеніти можна високо і низько, а змінюючи положення губ отримувати різні ефекти. Учні пропонуються записати на листі ватману різнокольоровими фломастерами музику комах або створити неповторну пісню комахи, малюючи в повітрі «мелодію» своєї пісні.*

Після створення найпростіших імпровазацій пропонується поглибити творчу діяльність школярів, вводячи до змісту уроків більш складні завдання, що вимагають від дітей активної авторської позиції у створенні художніх образів. Наводимо приклад завдання «Музична загадка» (інтегрований курс «Мистецтво», 3 клас, тема перша – «Мистецькі мандри казкових персонажів») [3]. З набору карток, на яких зображена певна дія чи казковий персонаж, вчитель вибирає одну і пропонує комусь із учнів створити музичний образ або музичну розповідь. Після виконання школярем цього завдання інші учасники висувають власні версії стосовно того, що саме було змістом малюнку.

Кожний музичний твір викликає у дітей певні почуття та відображає певний образ. Музика, що слухають школярі на уроці нагадує хвилини, коли було весело

(сумно, тривожно, спокійно, задумливо). Тому наступне творче завдання може органічно вплітатися у тематику будь-якого уроку мистецтва. Вчитель пропонує учням на аркуші паперу, що розділений на 4 частини, в кожній частині за допомогою кольору (кольорової плями) та форми (без конкретного зображення) передати чотири види настрою: «Мені весело», «Мені сумно», «Мені спокійно», «Мені тривожно».

Таким чином, запропоновані завдання дозволяють учням зіставляти, порівнювати мистецькі образи, знаходити загальне та відмінне у мові різних видів мистецтва. Це навчає дітей мислити категоріями та мовою мистецтва. Важливо, що у процесі інтегрованого уроку в школярів задіяні як ліва – логічна так і права – творча півкулі головного мозку, завдяки яким дитина сприймає цілісну картину світу. Отже, і завдання, що пропонуються школярам на інтегрованих уроках мають спонукати їх до логічних узагальнень і порівнянь, аналізу і класифікації, так і до творчої практичної діяльності – створювати, придумувати, виражати свої почуття у різних видах мистецької діяльності. Така методика навчання мистецтву стимулює розвиток творчих якостей, зокрема творчого мислення школярів.

Отже, творче мислення учнів початкової школи є пізнавальним процесом, що характеризується створенням суб'єктивно нового продукту діяльності та складається з наступних компонентів: *емоційно-мотиваційного*, що включає в себе мотивацію саморозвитку, творчу позицію і спектр інтересів, об'єм, зміст та емоційно-ціннісну домінанту творчої діяльності; *інтелектуального* - дивергентні якості мислення: оригінальність, гнучкість, творча уява тощо; *креативно-комунікативного* - ступінь розвитку креативного мовлення учнів, взаємодія суб'єктів навчального процесу в ході спілкування. Розвиток вищезазначених компонентів творчого мислення найповніше забезпечує інтегрований курс «Мистецтво». Вплив мистецтва виражається також у підвищенні якості навчальної роботи, у зміцненні знань про предмети і явища дійсності через їх художньо-образне пізнання. Весь комплекс функціональності мистецтва загострює уміння дитини бачити і об'єктивно оцінювати суть явищ та спонукає до творчої діяльності.

Система творчих завдань на уроках мистецтва, що представлені у статті, спрямовані на розвиток компонентів творчого мислення молодших школярів та мають поступово ускладнюватися. Ці завдання дозволяють учням включатися в творчий процес, починаючи з вирішення елементарних проблем на основі застосування отриманих знань та творчого досвіду. Саме така система творчих завдань сприяє здійсненню учнями «м'якого» переходу від елементарних проявів творчості до самостійних оригінальних дій в мистецькій діяльності. Перспективу дослідження вбачаємо у подальшій розробці методики формування творчого мислення учнів інших вікових груп та системи її психолого-педагогічного супроводу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Григор'єва В. В. Методика формування творчого мислення учнів початкової школи у процесі мистецької діяльності : монографія / Вікторія Григор'єва. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2011. – 238 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Офіційний вістник України. – 2011. – № 3. – С. 27-54.
3. Масол Л. М. Мистецтво: підручник для 3-го класу загальноосвітніх навчальних закладів / Л. М. Масол, О.В. Гайдамака, Н.В. Очеретяна. – К. : Генеза, 2014. – 144 с.
4. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/nnn1_4kl.htm

SPYSOK LITERATURY

1. Gry`gor'yeva V. V. Metody`ka formuvannya tvorchogo my`slennya uchniv pochatkovoyi shkoly` u procesi my`stecz`koyi diyal`nosti : monografiya / Viktoriya Gry`gor'yeva. – Berdyans`k : Vy`davec` Tkachuk O.V., 2011. – 238 s.
2. Derzhavny`j standart pochatkovoyi zagal`noyi osvity` // Oficijny`j vistny`k Ukrayiny`. – 2011. – # 3. – S. 27-54.
3. Masol L. M. My`stecztvo: pidruchny`k dlya 3-go klasu zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv / L. M. Masol, O.V. Gajdamaka, N.V. Ocheretyana. – K. : Geneza, 2014. – 144 s.
4. Navchal`ni programy` dlya 1-4 klasiv zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv z navchannyam ukrayins`koyu movoyu: [Elektron. resurs]. - Rezhy`m dostupu:

Григорьева Виктория Викторовна. Развитие творческого мышления учащихся начальной школы на уроках искусства в общеобразовательной школе.

В статье рассматривается проблема развития творческого мышления учащихся начальной школы на уроках интегрированного курса «Искусство». Раскрыты содержание и структура творческого мышления младших школьников, охарактеризован каждый из компонентов последнего. Определены педагогические возможности искусства в формировании творческих качеств мышления школьников, их фантазии и поисковой инициативы. Приведены варианты творческих заданий, направленных на развитие компонентов творческого мышления и необходимых в работе учителя на уроках искусства.

Ключевые слова: творческое мышление, интегрированный курс «Искусство», младшие школьники, творческие задания.

Grygoreva Vyktoriya Vyktorovna. Razvytye tvorcheskogo myshleniya uchashhyxsysa nachal'noj shkoly na urokax iskusstva v obshheobrazovatel'noj shkole.

The problem of development of creative thinking of elementary school students in the classroom of the integrated course "Art". Disclosed the content and structure of the creative thinking of younger pupils, characterized each of the components of the latter. The pedagogical possibilities of art in shaping the creative qualities of pupils' thinking, their imagination and search initiatives. Variants of creative assignments designed to develop creative thinking and components needed by teachers in the classroom art.

Key words: creative thinking, integrated course "Art", Junior pupils, creative tasks.

Дата надходження статті: